

Yeni İnsan Yayınevi
Ömer Faruk Kitapları

Yeni İnsan Yayınevi: 484
Ömer Faruk Kitapları: 6

Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği
Ömer Faruk

Genel yayın yönetmeni: Aytaç Timur
Yayıma hazırlayanlar: Mister Fa & Aytaç Timur
Fotoğraflar: Yelda Baler
Kapak tasarımı: Umut Durmuşoğlu & Efdal Basan
İç sayfa tasarımı: Erol Egemen
Kapak ve iç sayfa tasarım uygulaması: Adem Şenel
Birinci basım: Altıkırkbeş Yayın, Şubat 2019; 0001-1500 adet
İkinci basım: Altıkırkbeş Yayın, Mayıs 2021; 1501-3000 adet
Üçüncü basım: Yeni İnsan Yayınevi, Ocak 2024; 3001-4000 adet
ISBN: 978-625-6813-34-2
Sertifika No: 12186

©Tohum Yayıncılık Turizm Reklam ve Sağlık Hizm. San. Tic. Ltd. Şti.
Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Serhaseki Sk. No:4/1, Üsküdar / İstanbul
Tel: (0 216) 489 84 08

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın, tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, hiçbir yolla çoğaltılamaz.

www.yeniinsanyayinevi.com
[yeniinsanyayinevi@gmail.com](mailto: yeniinsanyayinevi@gmail.com)
[newhumanpublisher@yahoo.com](mailto: newhumanpublisher@yahoo.com)
[facebook/yeniinsanyayinevi](https://facebook.com/yeniinsanyayinevi)
[instagram/yeniinsanyayinevi](https://instagram.com/yeniinsanyayinevi)
twitter.com/yeniinsanyayin

Baskı: Asya Basım Yayın Sanayi Tic. Ltd. Şti.
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B Güneşli -Bağcılar -İSTANBUL Sertifika No: 52508

Ömer Faruk

Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği

Sunuş
Cemal Yardımcı

YENİİNSAN

ÖMER FARUK: Adana doğumlu (d. 1954). Öğrenimi ile ilgili olmayan muhtelif işlerde çalıştı. Orhan Pamuk'un *Beyaz Kale* adlı romanı için yazdığı eleştiri yazısı ile 1987 yılında *Milliyet Sanat* dergisinin düzenlediği Abdi İpekçi Sanat Yarışması/Öykü-Roman Eleştirisi İkincilik Ödülü'nü aldı. Son uğrak noktası Ayrıntı Yayınları oldu. Kurucusu olduğu bu yayınevinin genel yayın yönetmenliğini Kasım 1987-Kasım 2008 yılları arasında sürdürdü.

Müesses nizamın sürmesine payandalık eden muhafazakâr değerlere yönelik bir tür entelektüel hamle aracı olarak tasarladığı "yeraltı edebiyatı" kavramsallaştırılmasını bir diziyle içeriklendirdi ve önerisinin kabul görmesini zevkle izledi. Bu dizide toplumsalın dayattığı kimliğe karşı kişinin kendini inşa etme aracı olarak "asi"liğini savunan Jean Genet'nin kitaplarını yayımladı. [Toplumsalın dayattığı her tür disipline, yerleşik kültürün hayat bulduğu her tür ahlak kuralına istikrarlı bir biçimde karşı çıkan Jean Genet islahevinde büyüdü ve uzun yıllar hapisanede kaldı. Jean-Paul Sartre'in *Saint Genet-Comédien et Martyr* (1952; Aziz Genet-Oyuncu ve Kurban) adlı kapsamlı çalışmasıyla adını dünyaya duyurdu.]

Ardından yazı'nın disipliner gramerine meydan okuyan Georges Perec'in *Kayboluş*'unu yayımladı. Fransızcanın en çok kullanılan sesli harfi olan "e" harfi kullanılmadan kaleme alınan roman Cemal Yardımcı'nın dâhice çevirisiyle, yine, "e" harfi kullanılmadan Türkçeye aktarıldı. Dünyada üç beş dile rastlanan bu yaratıcılık şölenine *Radikal* gazetesi birinci sayfadan, sürmanşetten, cahilce gerekçelerle, fütursuz bir üslupla saldırdı; saldırı gerekçelerinin tümünün (= evet, tümünün) "içi boş" çıkmasına rağmen özür dilemedi. Yayıncılıktaki bu ve benzeri başarıları, 2000 yılında Ayrıntı Yayınları'nın *Dünya Kitap* dergisi tarafından "Yılın Yayınevi" seçilmesiyle ödüllendirildi. Yine, 2004 yılında Türkiye Yayıncılar Birliği "Düşünce ve İfade Özgürlüğü Ödülü" Ayrıntı Yayınları'nın genel yayın yönetmeni olarak kendisine verildi. Yirmi yılda beş yüzden fazla kitabın yayımlanmasına, bir milyon kitabın okurla buluşmasına katkıda bulundu. Bu süreç, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* adlı ansiklopedik çalışmada Erkal Ünal tarafından şu sözlerle değerlendirildi: "Değerlendirmesi nereden bakıldığına göre değişir, ama Stalinist sol anlayışa karşı itiraz anlamında Troçkizmin ötesinde başka bir sol anlayışın yeşertilmesinde ve anarşizmle temas kurulmasında yayınevinin azımsanmayacak derecede katkısı olmuştur."

Ayrıntı Yayınları'ndan ayrıldıktan sonra kendi adına söz almaya başladı. Melih Cevdet Anday anısına düzenlenen "deneme" yarışmasında *Yarabıçak* adlı kitabı teşekkülle ödüllendirildi.

Yazıları *Birikim*, *Evensel Kültür*, *Kızlılık*, *Milliyet Sanat*, *Red*, *Varlık*, *Birgün*, *Hürriyet*, *Radikal*, *Taraf* gibi dergi ve gazetelerde yayımlandı. Bir kızı, *Defne Ağacı ve Orman Kardeşliği* (Yapı Kredi Yayınları, 2012; onuncu basım 2022) adlı bir çocuk kitabı, editörlüğünü üstlendiği Deleuze&Guattari perspektifinden felsefe, siyaset ve sanat üzerine kolektif bir çalışma olarak tasarlanan *Dışarıdan Düşünmek* (ed: Ömer Faruk, Chivi-yazıları, 2016) adlı bir derlemesi ve *Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği* (Altıkkırkbeş Yayın, 2019; ikinci basım 2021; üçüncü basım Yeni İnsan Yayınevi, 2024), *Aşk ve Ereksiyon "Aşk"ı* (Altıkkırkbeş Yayın, 2019; ikinci basım Yeni İnsan Yayınevi, 2022), *Bir Yaratıcılık İmkâm Olarak Kaos* (Altıkkırkbeş Yayın, 2020; ikinci basım Yeni İnsan Yayınevi 2022), *Bir Aşağılama Aracı Olarak Çöp* (Yeni İnsan Yayınevi, 2022), *Yarabıçak: Banka Soymuş Bir Devrimcinin Samimi İtirafı* (İthaki Yayınları, 2014; genişletilmiş ikinci basım Yeni İnsan Yayınevi, 2023) ve *Gül ile Bülbül Cumhuriyeti* (Yeni İnsan Yayınevi, 2023) adlı deneme kitapları vardır.

Daha etraflı bilgi için bkz: omer-faruk.com

Ŗükrü Argın'a
ve
başkasının acısından haz duymayan
Çok Kalpli Asilere...

“Çağdaş toplumsal düzenin temelinde cellatlar değil profesörler vardır. Devlet gücünün temel aracı ve simgesi giyotin değil, (tam yerinde bir deyimle adlandırıldığı gibi) *doctorat* ‘*dtat*’dır [devlet doktorası]. Yasal eğitimin tekeli yasal şiddetin tekelinden daha önemli, daha merkezidir.”

Ernest Gellner'den aktaran Zygmunt Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, çev.: Nurgül Demirdöven, İstanbul: Ayrintı Yayınları, s. 133.

“Devlet devrimle yıkılabilecek bir kurum değil, insanlar arasındaki bir ilişki tarzıdır.

Devlet, bu ilişki tarzıyla var olur, beslenir, güçlenir, sömürür ve öldürür.

Devlet, otoriter ve hiyerarşik örgütlenmelerle iktidara talip olunarak değil; insanlar arasında devletin kendini yeniden üretmediği yeni ilişkiler; özgürlükçü, dayanışmacı ve yaratıcı yeni bir ‘hayat tarzı’ kurularak eritilebilir.

Asıl olan ‘iktidarı almak’ değil, kişinin öncelikle ve kesinlikle kendisinin ‘devlet dışı’na çıkması, ‘devlet dışı’ bir içerikle tanzim edilmiş gündelik hayat ihlallerini tasarlaması ve yaşamasıdır.

Hiç ama hiç unutmamak gerekir: Yaşanacak bir hayatımız vardır!”

Abdülğaffar el Hayatî, (1896), Hayata Dair Meseleler, çev.: Osman Fuad, İskenderiye: Mesele Neşriyat.

“Çarpışma silahı olarak devlet cop ve tomayı biz kavramları seçtik!”

Çok Kalpli Asi.

Gezi Başkaldırısı'nda, ters çevrilmiş, dilek ağacına dönüştürülmüş arabaya iliştirilen kâğıtlardan birinde yazılıydı...

“Bedenimizi, düşüncelerimizi, duygularımızı sınırlayan sözcüklerin içeriğini değiştirme zamanı geldi!”

Çok Kalpli Asi.

Kadınlar tuvaleti, meyhane duvarı, Kadıköy.

“İçimde bir deniz var/Güldüğümde gözlerimden taşıyor”

Çok Kalpli Asi.

Gezi Başkaldırısı, duvar yazısı, Taksim.

Cemal Yardımcı

“Haysiyet”i yeniden
içeriklendiren bir kitap:
Başkası adına konuşmanın
haysiyetsizliği

Şubat 2019

Dünya hakkında ya da dünyayla birlikte ve dünyanın içinde düşünmek: Başlangıçta dünyayı karşımızda karmakarışık bir bulamaç olarak buluruz.

Her şeyden önce, Gaia'dan da önce, Khaos vardır.

Ya da yaratan ve hiçlik: imkân halinde her şey ile hiçbir şeyin karışımı; yine bir tür kaos.

Zihnimiz ayırıyor, sınırlar çiziyor, çerçevesiyor, bağlam- lar oluşturuyor, adlandırıyor. Ayırt etmeye ve anlamaya başlıyoruz. Bizde “şimdi neyin ne olduğunu anladım” hissi- ni uyandıran “derin anlamlar” değil sadece, algılarımız bile zihinsel etkinlik gerektiren böyle bir soyutlama içeriyor. Bu en basit nesnelere, mesela bir elma için de; adlandırılmış nes- ne toplulukları, karmaşık bütünler, mesela bir deniz ya da bir orman için de böyle. Hatta bilimin tarafsız diliyle, ma- tematiksel formüllerle tanımlandığı için tartışma ötesi bir nesnellğe, zihinsel süreçlerimizden bağımsız bir iç bütün- lüğe sahipmiş gibi görünen fiziğin temel parçacıkları, elekt- ronlar, fotonlar için de böyle.

Önümde uzanan ormana bakıyorum. Şu ağaçlar tabii ki ormanın parçası. Peki şu çalılar? Şu otlar? Şu yere düşmüş dal? Börtü böcek? Diğer hayvanlar? Yayılışı ve içeriği açısın- dan ormanın sınırlarını nereden çizeceğim? Şu az berideki tek elma ağacı ormana dahil mi, değil mi? Elbette ormandan söz edebilirim ve hiç sorun yaşamadan meramımı herkese anlatabilirim. Bir dizi ölçüt sıralayıp sınırları istediğim has- sasiyet ve kesinlikte tanımlayabilirim de. Ama bu ölçütler ya da meramımı anlatmamı sağlayan, başka insanlarla paylaştı- ğım kavramsal çerçeve ne ölçüde benim zihinsel etkinliğim- den bağımsız olarak karşımdaki maddi gerçekliğe ait? Benzer bir sorgulamayı ağacın altındaki yere düşmüş elma için de yapabilirim, o elmanın bir molekülü için de, o molekülün bir elektronu için de. Yekpare bir oluş ve akış içindeki dünyayı

ancak ayrıştırarak, parçalayarak, kavramsal çerçevelere yerleştirerek algılayabilir ve anlamlandırabilirim.

Algılar, adlar, kavramlar ve anlamlar dünyaya ait değildir ama keyfi de değildir. Arkalarındaki şeyin nesnellüğünden dolaysızca türemezler ama zihnimin kendi başına üretip dünyaya dayatabileceği kalıplar da değildir. Zihnim ile dünya arasındaki etkileşim içinde şekillenirler. Bu etkileşim üzerinde fark yaratan her şey, bakış açım, mesafem, önceliklerim, baktığım şeyin etrafında bulunanlar, hepsi algılarım ve kavrayışım üzerinde de fark yaratır.

Bu yüzden zihne ilişkin, “dünyayı yansıtan ayna” benzetmesi yanıltıcıdır. Belki “üzerine dünyanın resminin yapıldığı sayfa” daha iyi bir benzetme sayılabilir. Kimi zaman karakalem, kimi zaman yağlıboya ile, kimi zaman elimizde hangi boyalar varsa onlarla; kimi zaman ise yeni boyalar arayıp bularak yapılan bir dünya resmi.

Sayfa, kalemler ve boyalar, yani zihinsel donanımımızın bir kısmı genetik yolla devraldığımız biyolojik varlığımızın parçasıdır. Bir kısmını ise kültürel mirasın payımıza düşen bölümü olarak doğduktan sonra ediniriz. Zihinsel donanımımızın neredeyse tamamı bunlardan oluşur.

Ama tamamı değil! Küçük ama fark yaratan bir bölümünü ise dünyayla etkileşim içinde, zihinsel donanımımızı kendi unsurlarına yönelterek, algıyı, anlamı, bakış açısını sorgulayarak oluştururuz. Bu sorgulamanın çeşitli boyutlarını bugün yaratıcılık, eleştirel düşünce, tefekkür, sanat, bilim, felsefe gibi kavramlarla niteliyoruz. Daha bu kavramların ortaya çıkmadığı çağlar da dahil olmak üzere, insanın dünya ile etkileşiminde hep vardır böyle bir sorgulama.

Süzülüp biriktikçe, çöküp tortulaştıkça maddi ve manevi kültüre dönüşen bu zihinsel etkinlik insan türünün ayırt edici temel niteliklerinden biridir.

Düşünenin düşünceye hükmetmesi: Sadece konu olarak aldığı didiklemeyle yetinmeyen, kendisini de mesele edinen, yeni algılama yolları, yeni kavramlar, anlamlar, farklı perspektifler yaratma çabasını dünyaya bakışın merkezine yerleştiren tarzda düşünmeyi “eleştirel düşünme” ya da “yaratıcı düşünme” olarak anacağım: Varoluş biçimi açısından eleştirel, sonuçları açısından yaratıcı düşünme.

“Kelimenin hakiki anlamıyla” düşünmenin zorunlu olarak böyle olduğu varsayımıyla, sadece “düşünme” de denebilirdi belki. Anlatım kolaylığı sağlayan bu kestirme yol iki açıdan yanıltıcıdır.

Birincisi, düşünmekten söz edildiğinde genel olarak kastedilen eleştirel-yaratıcı düşünce değildir. Düşünmek çoğu zaman hazır kalıpları alışılmış yollardan uygulamaktan ibarettir. Övgüyle karşılanan ve takdir edilen bu kalıpların mesele edilmesi değil, olağandan daha titiz, daha incelikli, daha tutarlı kullanılmasıdır. Ayrıntılara dikkat ederek, özenle akıl yürütmek: düşünmek böyle bir şeydir. Elbette iyidir, işe yarar. Titizlik, incelik, tutarlılık düşünürken istenir niteliklerdir. Ancak eleştirel-yaratıcı düşünme derken, bu olumlu niteliklerin olabildiğince mükemmel uygulanmasından farklı bir boyut işin içine girer. Bir şeye bakarken o şeyle birlikte gözü ve bakışı da görmeye çalışmak gibi bir boyut. Bu yüzden eleştirel-yaratıcı düşünme, alışılmış anlamda düşünmeden neredeyse nitel olarak farklıdır. Hiç değilse kendine özgü bir sıfat kullanımını mutlaka gerektirir.

İkincisi ve daha önemlisi, alışılmış anlamda düşünmenin düşünen özneyi gölgede bırakmasıdır. Elbette “özne” kavramı alışılmış anlamda düşünmenin konusu olabilir; çağdaş aklın ışığı bu kavramı aydınlatmak üzere özneye çevrilebilir. Ancak eleştirel düşünme durumunda bundan fazlası söz konusudur. Konu ne olursa olsun, konu ile aynı anda özne de

akıl yürütmenin alanına çekilir. “Kimin”, “nasıl” düşündüğü, “ne” düşündüğü kadar önemli ve sahne ışıkları altındadır. Özne sahne gerisindeki yönetmen konumuna çekilemez.

Eleştirel düşünme, görünenin arkasında gizli kalanı ortaya çıkarmak anlamında bilimdir. İfade edilemeyen için yeni ifade yolları yaratmak olarak sanattır. Felsefe alanında en temel, en bilindik kavramları sorgulamak ve yeni kavramlar oluşturmak olarak kendini gösterir. Gündelik hayatta, kutunun dışında düşünmek, kısıtlayıcı kalıpları kırmak anlamına gelir; etkin düşünce olarak eyleme yol gösterir. Ama eleştirel düşünce özneyi öne çıkararak her alanda bu sayılanlardan başka bir şey daha yapar: düşünenin düşünceye hükmetmesine imkân tanır.

Eleştirel boyut düşünen öznenin dünyaya bakarken kendisini hiç gözden kaçırmamasıdır. Bu boyut eksik kalırsa düşünen, akıl yürüten, fikir üreten insan silinir, düşüncelerin taşıyıcısından ibaret bir insan kalır geride: fikirlerin asıldığı bir askı, bir vitrin mankeni. İnsanın düşünceyle dansının yerini fikirlerin uygun adım yürüyüşü alır.

Eleştiri eksik kalır, insan düşüncenin kendini tekrarlaması, çoğaltması, ilerlemesi için bir vesile durumuna düşerse insana bağlı oynak bakış açısı da yok olur. Özneyi yitiren perspektif bir hapisaneyeye dönüşür. Zihnin eklemleri kireçlenir, esneklik kaybolur. Kalıplar katılaştır. Oysa gerçeklik kalıplara dökülemeyecek kadar biçimsizdir. Düşünen insanın kendine özgü, biricik sesi duyulmaz olunca kalıpların tıngırtısı “akıl sesi” olur.

Düşünen insanın yerini bir insanın ağızından konuşan kişisiz, kişiliksiz bir akıl aldığı anda, duyulan akıl sesi değil dogmadır. Arzu edilir bir nesnellik düşünen insanın özne oluşunu fark etmesini ve hesaba katmasını gerektirir. Düşüncenin düşünene hükmetmesi ile sağlandığı varsayılan nesnel-

lik, aslında farkına varılmamış bir öznellikten başka bir şey değildir. Marx'ın "vampir gibi, canlı emeği emerek hayatta kalan ölü emek olarak sermaye" metaforuna paralel bir metafor kurulabilir burada: Düşünene hükmeden düşünce kendi zıttına, kendini yineleyip çoğaltmaktan başka bir varoluş tarzı olmayan dogmaya dönüşür. Etten kemikten, canlı insanın zihnini kullanan bir asalak olarak varlığını sürdürür.

Bir kimliğin içerisine doğmak: Burada çizilen "özne oluşunun bilincinde düşünen insan", tıpkı Kartezyen özne ya da algılar demeti olarak ampirik benlik gibi soyut, felsefi bir kurgudur. Ancak tanımı gereği hemen somutlaşmak ister. Nasıl Kartezyen özne "*cogito*" ile başlamak, ampirik benlik algılardan, izlenimlerden ve tasarımlardan hareket etmek durumundaysa "özne oluşunun bilincinde düşünen insan" da kim olduğunu sorgulayarak yola çıkmak durumundadır.

"Kim olduğunu sorgulamak" biyolojik ve toplumsal varoluş şartlarını sorgulamak demektir. Biyolojik şartların daha derinde yattığı ve daha sorgulaması zor olduğu söylenebilir kuşkusuz. Ancak kim olduğumuzun birincil belirleyeni toplumsal olandır. İnsan bireyinin "doğal" varoluş hali bir insan topluluğu içinde doğmak ve yaşamaktır. "Özne olma" ve bilinç gibi en temel ve bireye özgü olduğu düşünülebilecek kavramlar da, bu kavramların işaret ettiği deneyimleme halleri de toplumsal olarak kurulur ve kuşatılır. Dünyaya gelirken bir toplumun içine doğarız. Bir kimliğin yani bir dil'in, bir kültürün, bir ilişkiler ağının, bir kurallar dizisinin içinde var oluruz.

İçine doğduğumuz toplum, barındığımız evdir. Dışarıda hayatta kalmak tüketici bir çaba gerektirirken, içinde rahat-

lık ve kolaylık içinde yaşadığımız ev. Bu rahatlığın bedeli ise ufkumuzu sınırlayan duvarlardır. Toplumsal şartların iki yönlü karakterini sorgularken barınak metaforu üzerinden devam edilebilir. Kurallar -barınağın duvarları gibi- hem dış dünyanın yok edici şartlarına karşı koruyucu, hem de hareket serbestimiz açısından engelleyicidir. Pencereler -dil gibi, ya da kültürün şekillendirdiği kavramlar gibi- dünyaya açılır ve manzarayı görüp çevremizde olan biteni anlamamızı mümkün kılar ama aynı zamanda bize belli bakış açıları dayatır.

Ev metaforu yine de bir yerden sonra yetersiz kalır. Çünkü insan doğası gereği toplumsaldır. Toplum sadece bizi kuşatmakla kalmaz, içimize de sızar. Bizi kuşatan toplumdan söz ederken işe yarayan barınak benzetmesi, toplumun içimizde taşıdığımız boyutunu hesaba katamaz. Engelleyici ya da koruyucu olan duvarlardan başka bir de kişiyi kendisi yapan sütunlar ve kirişler vardır. Açıkça kısıtlayıcı, zorlayıcı olan kuralların yanı sıra kimliği oluşturan kurallar bulunur. Üstelik bunları ayırt etmek zordur. Ayırt edici çizgileri saptamak için zihinsel/eleştirel bir çaba zorunludur.

Dışımızdaki ve içimizdeki, oluş ve akış içinde toplumu anlama çabası tek bir hamleden fazlasını, sürekli bir eleştirel/yaratıcı düşünme sürecini gerektirir. Bu sürecin dışa dönük boyutu kimliği kuşatan toplumun eleştirisine yönelir. Şu ya da bu tür bir muhalifliğin damgasını taşır. Sürecin içe dönük boyutu ise kimlik kuran toplumsallığın eleştirisini hedefler. Aynı zamanda bir muhalefet eleştirisi olmak zorundadır.

Kimliği kuşatan toplum eleştirisinden kaynaklanan muhaliflik, iktidar konumlarında da olabildiğince korunması gereken bir sorgulayıcılık noktasına kadar geri çekilebilir. Bu eleştiri, görünenin ötesine geçen ısrarıyla dünyayı ve

toplumu daha iyi anlamayı sağlar. Neyin mümkün, neyin imkânsız olduğunu, neyin kolay, neyin zor olduğunu göstererek bilgi üretir. Böyle bir eleştiriye dayalı muhaliflik toplumdaki herkesle ilişkilenebilir, “makulde buluşmaya” ve “siyasileşmeye” ve dünyayı daha yaşanır hale getirecek adımlar atmaya hazırdır.

Kimlik kuran toplumsallığın eleştirisi ise toplum ile birlikte eleştirenin kimliğini, toplumsal konumunu da sorunlaştırmak durumundadır. Bu yüzden keskinliğinden kaybeder; bu sayede daha derin bir kavrayışa imkân sunar. İlkeler, hedefler, gündemler, siyasi adımlar oluşturma yeteneği sınırlıdır. Buna karşılık hayal gücünü serbestleştirmek, ufku genişletmek, başka bir dünya fikrini zihne düşürmek gibi mezzetleri vardır. Böyle bir eleştiriye dayalı muhaliflik, tanım gereği iktidar ve muhalefet konumlarını ortadan kaldırmayı hedefleyecek kadar ileri gitmek zorundadır.

Çit, tasma ve hükmetme mekanizmaları: Toplum üzerine konuşmak, devlet üzerine, tahakküm ilişkileri üzerine konuşmak demek. Son beş-on bin yıldan bu yana, birkaç yüz kuşaktır böyle.

Devlet-öncesi insan topluluklarında, ortada “hüküm”, “hükmetme” yok iken tahakküm ilişkilerinden söz etmek pek yerinde olmaz. Yine de tahakküm denince akla gelen zora dayalı, kısıtlayıcı, kuralcı, baskılayıcı ilişkilerin kökeni çok daha eskiye dayanır. Güçlü-zayıf, kadın-erkek, çocuk-yetişkin, genç-yaşlı gibi biyolojik temele dayalı kategoriler üzerine kurulu kural ve ilişkiler daha fazla şiddet dolu, daha karşı konulmaz bir nitelikteydi muhtemelen. Ancak bu ilkel ilişkiler devletli toplumların tahakküm ilişkilerine kıyasla zihnin çok daha derinlerinde kodlanmış olduğu için daha farklı,

doğa olaylarının kaçınılmazlığına yakın bir biçimde deneyimleniyordu: Ateşe değersen yanarsın; komşu kabilenin av alanında yakalanırsan mızrağı yersin. Kedi fare yakalar, sen avlanırsın, o yemiş toplar. Neden? Çünkü öyledir!

Tarihin bir aşamasında tarım toplumuna geçiş ile birlikte bu dolaysızlık son buldu. Toprakla uğraşan çiftçi Habil'in avcı/çoban Kabil'i öldürmesi tahakküm ilişkilerinin kökenine ilişkin bir imge olarak düşünülebilir. Bu imge daha eski bir anlatıda, yerleşikliğın, şehrin hükümdarı Gılgamış'ın ormanda hayvanlarla birlikte yaşayan vahşi Enkidu'nun bileğini bükmesiyle başlayan destanda da aranabilir. Burada cinayet yoktur, Enkidu Gılgamış'a boyun eğer ve arkadaşı olur. Ancak vahşi göçebenin yerleşik hayatta bir geleceği de yoktur, tanrılar öyle istediği için hastalanır ve ölür.

Ölümsüzlüğü arayıp bulan, ama kaybeden, ardından sur-la çevrili şehrine dönen Gılgamış'ın sonu destanda biraz müphemdir. Gerçek hayatta ne olduğunu ise daha iyi biliyoruz. Tabletlerle kazılıp yazılarak bugüne uzanan simgesel bir ölümsüzlük, şehir devletleri, sözlü ve yazılı yasalar, kurumsal din, ordular, savaşlar: Medeniyet.

Tarım toplumuna geçişten bu yana bir yüzü maddi-manevi zenginleşme, bir yüzü devlet olan medeniyetlerin içinde yaşıyoruz.

Tarım toplumu medeniyetleri: hem tek bir medeniyetten söz etmeyi engelleyen büyük farklar, çağdan çağa, coğrafyadan coğrafyaya değişen muazzam bir çeşitlilik söz konusu, hem de böyle tek bir başlık altında toplanmayı mümkün kılan ortak ana çizgiler.

Nüfusun karnını doyuran ve medeniyetin maddi temelini oluşturan ana ürün, buğday ya da mısır, pirinç ya da darı, farklı farklıydı. Ama her yerde aynı biçimde, çitlerin, tarla sınırlarının arkasında ekilip biçiliyordu. Çitle çevirmek, do-

ğanın bir parçasını özenle işlemek için işaretlemek demek değildi sadece. Uğruna savaşılabacak, kan dökülecek bir sebep yaratmaktı aynı zamanda.

Aynı şekilde, tasma takılan, boyunduruğa vurulan, kapatılan ve dizginlenenler hayvanlar da çeşit çeşitti: köpek, koyun, keçi, inek, domuz, at, tavuk. Hayvanların evcilleştirilme düşüncesi ve uygulaması ise her yerde ortaktı buna karşılık. Dahası, hayvanların evcilleştirilmesi insanların kendilerinin de evcilleşmesi, bir eve, bir toprağa bağlanması demektir. Ölümüne korunması gereken, gerekiyorsa kendi kanını, tercihan başkalarının kanını döktükçe daha fazla senin olan bir toprak parçası, yani vatan.

Kuraklık, kıtlık yıllarında bir miktar zayıf vererek hayatta kalmak, arada bir gelen felaket dönemleri dışında görece bir refah ve güvence altında çoğalarak hayatı sürdürmek tarım sayesinde mümkün oldu. Tarımsal üretimin sağladığı refah, doğanın işleyişi, varoluşun anlamı üzerine uzun uzun düşünmeyi, anıtlar, saraylar, tapınaklar inşa etmeyi, kelimeler, sesler, renkler ve başka malzemeler kullanarak yapılan bezemelerle hayatı süslemeyi de mümkün kıldı.

Medeniyetin bir yüzü, bin bir farklı biçimde kendisini gösteren böyle bir maddi-manevi zenginleşme iken, öbür yüzü zor ve şiddet, baskı ve tahakküm, iktidar ve devlet oldu.

Beysiz toprak olmazdı. İktidarın fiili ve ilahi dayanakları çeşitlilik gösterse de her coğrafyada ve her düzeyde toplumsal işleyiş, hükmün sahipleri -hükümdarlar- ile boyun eğenler -tebaa- ayrımı ile düzenleniyordu.

Anlama ve anlamlandırma çabası türlü çeşitli meyveler veriyordu, ama anlamın anahtarını elinde tutan ayrıcalıklılar, soylular ve ruhbanlar her yerde vardı.

Ürün çeşitliydi, ama uğruna kan dökülecek sınırların varlığı evrenseldi.

Yapılmasına izin verilenler ve yasaklananlar bir ölçüde farklı olabilirdi elbette, ama suç ve ceza kavramları her yerdeydi.

Vergi, ordu, yargı, hükümdar, temsilcileri ve danışmanları her yerde, devlet her yerdeydi.

Sınır üreten devlet, sınır delen düşünce: Yaklaşık on bin yıldır devletle yaşıyoruz. Bütün karmaşıklıkla modern devlet, ana çizgileri itibarıyla hep aynı devlet. Sanayi devrimi ve kapitalizm kimi çizgileri derinleştirdi, kimi çizgileri silikleştirdi, ancak yeryüzünü eşi görülmedik bir hızla değiştirip dönüştüren son iki yüz yıllık süreç devletin esas niteliklerini büyük ölçüde dokunmadan bıraktı. Nükleer başlıklı füzelerin silüetinde mızrakları, bilgisayar başındaki banka memurunun hatlarında kil tabletine çizikler atan vergi tahsildarını, parlamentoların, devlet binalarının planında sarayların çizgilerini görmemek mümkün değil.

Piyasa kurallarının hükümdar fermanlarının yerini alması ilk bakışta bir rahatlama olarak düşünülebilir. Ama aynı zorlayıcı sınırların hükümdarın iradesinden değil varsayımsal bir ortak akıldan türetilmesi sonuçları açısından belki daha vahimdir.

Aydınlanmanın, sanayi devriminin ve piyasa ekonomisinin, üçünün birden çocuğu olan bu ortak akıl, tanrının ve ilahi iradenin yerine doğayı ve doğa yasalarını koyarken, somut bir “biz” kavramını deforme eder; doğal (dolayısıyla “ilahi”) niteliklerle tahkim edilmiş bir “milletimiz” kavramı üretir. Sınırlar da doğallaştırılmış olur.

Doğal; yani sabit ve değişmez, yani insanlık halinin kaçınılmaz parçası.

Ortak akıl baskıyı dolaylılaştırmak, şiddeti görünmezleştirmek ve tahakkümü doğallaştırarak rahatlama sağlar. Derine inen bir bakış açısı bu rahatlamayla yetinemez.

İlk bakışta görüneni “doğal, olması gerektiği gibi” şeklinde kodlayan da, derine inen bir bakış açısı arayan da insan zihnidir. Zihnin olağan tembelliğine kendini bırakmamak için ya Sokrates gibi *daimon*'una, içindeki cine, iç sesine kulak kesilmek, ya da Sokrates gibi “*at sinekleri*” tarafından dürtülmek, rahatsız edilmek gerekir.

Böyle yapıp “düşününce”, sınırlar üreten ve sınırlarla var olan devlet doğal ve kaçınılmaz olma özelliğini yitirir. Derin tarih içinde bir tarihsellik kazanır. Öncesinde, on binlerce yıl boyunca devletsiz insan topluluklarının var olduğu görünür hale gelir. Devlet-sonrası bir topluma dair özlemler ve imkânların bugünün dünyasında nasıl somutluk kazandığı çarpıcı biçimde ortaya çıkar.

Sınırları delen, derine inen düşünce siyasi, sosyal, felsefi-etik, farklı düzlemlerde kurulabilir. Elbette pratik siyaset de, saf etik de önemlidir, kimi anlarda “en önemli” de olabilirler. Ancak eleştirel düşüncenin en kolay yerleşebileceği konum, iki ucu da gören, ortalarda bir yerdir: Sınır delen düşünce için ideal çıkış noktaları, etik boyutu olan bir siyaset ya da uygulanabilirliği gözetilen bir etikdir.

Başkası adına konuşmanın haysiyetsizliği: Eleştirel-yaratıcı düşünce ayırt edici, fark yaratan niteliğini dönüp kendi üzerine eğilerek kurar. Sınır delen, devlet dışı düşünce elbette mevcut sınırları zorlamak, devleti ve toplumu eleştirmek, muhalif olmak durumundadır. Ancak bununla yetinemez. Kendi kendisini, kendi sınırlarını, bulaklık ve bulaşıklıklarını sorgulamak hakiki bir toplumsal

eleştirinin olmazsa olmazıdır. Hem güncel politika, hem de yakın tarih bu özeleştirel boyut yitirildiğinde ortaya çıkan faciaya örneklerle dolu.

Aslında bu durum şaşkıncı değil. Sınır delen düşünce de sınırların içinde doğar ve gelişir. İçinde geliştiği medeniyet dairesinin izlerini taşıyamaması mümkün değildir. Bu izler ise medeniyetin kültürel ve düşünsel zenginlikleri kadar tahakküm ilişkilerinin ve devletin damgasıdır.

Dahası muhalif düşünce bireysel bir çılgılığın ötesine geçmek, gidişatı etkilemek, etkili olmak için içinden çıktığı toplumun diliyle konuşmak ve ona benzemek durumundadır. Muhalif düşünce bir anlamda devleti içinde taşır. Yere yıkmak istenen dev hasmın imgesi ve öfkeyi üstüne çeken nefret nesnesi olarak devlet muhalif düşüncenin içinde kendisine yer açar.

Yani hem doğum izleri yüzünden, hem karşı koyma ve alt etme çabasının sonuçları açısından, muhalif düşünce “düşmanına benzeme” tehlikesiyle sürekli karşı karşıyadır. “Düşmanına benzeme” bir tarihsel anda muhalif düşüncenin başına gelebilecek en kötü şeydir, mutlak yenilgidir. Daha vahimi, bu mutlak yenilgiyi yaşayanlar çoğu defa durumu kavrayamaz, kahramanlar ve hainlerin, iyi ve kötü karakterlerin karmakarışık olduğu bir sahnede, trajedileri ve komedileri çoğaltarak sürüklenir dururlar.

“Düşmanına benzeme” tehlikesi açısından tuzaklarla dolu pek çok alan var. Bunların başında “temsil” alanı bulunuyor. Modern öncesi dönemde mesaj taşıyan elçinin hükümdarı temsil etmesinden tamamen farklı bir durum söz konusu artık. Elçi somut bir gücü temsil eder, sözüne ağırlık kazandırmak için kullandığı hükümdarın kılıcının gölgesini kendi ensesinde de hissederken, modern temsil, temsil edilen kalabalıkların soyut bir kavramda birleştirilmesine ve bu soyutlama adına konuşmaya dayanır.

Temsil yoluyla “temsil edilen” soyutlanmış, bir fikre indirgenmiş, canlı özünden uzaklaştırılmış ve güçsüzleştirilmiş olur. Soyutlanmış, simgeselleşmiş ve yoğunlaşmış güce ise temsil eden el koyar. Başkası adına konuşan, temsil etiklerinin susturulmasına katkı yapmış olur. “Adına konuşmak”, başkasının sözünü çalmak, onları dilsiz bırakmaktır. Devletin millet adına konuşması durumunu başka bir düzeyde taklit etmek, devlete benzemektir. Muhalif düşüncenin mutlak yenilgisi demektir.

Mutlak yenilgi durumuna düşmekten sakınmak için ise, temsil ve “adına konuşma” mekanizmalarını mutlak olarak reddetmek gerekir.

Bu elbette söylemesi yapmasından daha kolay olan şeylerdendir. Hiçbir şey yapmazsanız, başkalarını temsil iddiasıyla da bir şey yapmamış olursunuz. Hiç konuşmazsanız, başkaları adına da konuşmamış olursunuz. Ancak istenir olan bu değil tabii ki. Birlikte bir şey yapma, hayatı birlikte örgütleme, kendi sesini başkalarının sesine katarak bir armoni yaratma, bunlar da muhalif düşüncenin oluşturuçu unsurları arasında.

Vurgulanması gereken esas nokta şu: Burada görmezden gelinemeyecek gerçek bir gerilim, üzerinden atlanamayacak hakiki bir mesele var. Etkili olmak ve saflığı korumak, koroya katılmak ve kendi şarkını söylemek, birlikte hareket etmenin yollarını aramak ve kendi yolunda yürümek, bu ve benzeri ikilemlere verilecek tek bir hazır yanıt, bir reçete yok. Dahası, bir kere sağlanması gereken, sonra mesele olmaktan çıkacak olan bir denge de söz konusu değil. Yapılması gereken, eleştirel düşüncüyü hep keskin tutmak, her gün kendini yeniden sorgulamak, zihin ağacının katılaştıran, çürümeye başlayan, devletleşen dallarını sürekli budamak -ve yeni bir fideyle en baştan başlamaya hazır olmak.

Zor!

Ama içindeki devleti yıkmanın kolay olacağını kim söyledi ki...

Dostluk, anlaşmayı aşar: Elinizdeki kitap, Ömer Faruk'un *Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği* adlı denemesi, *Çok Kalpli Asi* dediği, düşünen, eleştiren, kendini devletin dışında kurmaya çabalayan, bunun için bir yandan kendini kuşatan ve kısıtlayan yasaları ihlal eden, bir yandan da kendi kendisini yıkıp yeniden inşa etmeye çalışan kişiliği konu alıyor. Düşünce üzerine bir deneme, ya da "mütevazı bir düşünme denemesi". Kulakta "küçük, önemsiz" gibi bir izlenim bırakabilir; bırakmasın... Tek bir hamlede bu ülkede en az bulunan üç şeyi, boş böbürlenme yerine tevazuyu, sürüden ayrılmayı büyük günah sayan bir memlekette yeni yollar denemeyi ve bir düşünce çölünde düşünmeyi birleştiriyor. Evet, "mütevazı bir düşünme denemesi"!

Bu denemenin amacı (eğer böyle birkaç kelimeyle özetlenebilecek bir amaçtan söz edilebilirse) bir ayağı bugünün dünyasına basan, bir ayağı muhayyel bir geleceğe uzanan *Çok Kalpli Asi*'yi yeni kavramlarla, fikirlerle, hikâyelerle donatmak.

Çok Kalpli Asi "devrimin ilk aşamasının" kendi kişisel devrimini olduğunun farkında olan türden bir devrimci. İşe kendisini yıkıp yeniden kurarak başlıyor.

Bir asi. Ama dünya tasavvurunun merkezinde "zaptedilecek bir güneş" yok. Aslında dünya tasavvurunun bir merkezi de yok. Yıldızlarla dolu uçsuz bucaksız boşluk daha çok. Bu yüzden "çok kalpli".

İhlale çağırıyor. Ama ağızdan ağza yayılarak büyüyecek bir slogan değil çağırısı. Hiçbir şey söylemese de, sadece varoluşuyla bir ihlal çağırısı olmaya uğraşıyor.

Bir hikâyesi var *Çok Kalpli Asi*'nin. Daha doğrusu bir araya geldiğinde "büyük bir destan" oluşturmayan, *Bin Bir Gece Masalları*